

संकटग्रस्त पीडित महिलांना आधार देण्यासाठी व त्यांच्या पुनर्वसनासाठी केंद्र शासन पुरस्कृत नवीन स्वाधारगृह योजना राज्यात कार्यान्वित करण्याबाबत.....

महाराष्ट्र शासन

महिला व बाल विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक : संकीर्ण-२०१७/प्र.क्र.२०८/का-२

नवीन प्रशासकीय इमारत, ३ रा मजला,
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक : २३ मार्च, २०१८

संदर्भ :-

१) केंद्र शासनाच्या महिला व बाल विकास मंत्रालयाचे क्रमांक-SW-५७/६/२०१५ - Swadhar, दिनांक २७ जून, २०१६ चे पत्र.

प्रस्तावना :-

केंद्र शासनाच्या संदर्भाधीन दिनांक २७.०६.२०१६ च्या पत्रानुसार केंद्र पुरस्कृत स्वाधार योजना २००२ आणि अल्पमुदती घर (Short Stay Home) या दोन योजना एकत्र करून राज्यातील निराधार, निराश्रित, नैसर्गिक आपत्तीत / कौटुंबिक हिंसाचारामध्ये बेघर झालेल्या महिलांसाठी नवीन “स्वाधारगृह योजना २०१५” सुरु करण्यात आली आहे. या योजनेतर्गत अडचणीत सापडलेल्या महिलांना तसेच कौटुंबिक संघर्षामधील पीडित महिलांना व त्यांच्या बालकांना अन्न, वस्त्र, निवारा व वैद्यकीय मदत, कायदेविषयक समुपदेशन तसेच हेलपलाईनद्वारे मार्गदर्शन, समुपदेशन करण्यात येते.

२. सदर योजना याआधी १००% केंद्र पुरस्कृत अर्थसंकल्पबाह्य योजना म्हणून राबविण्यात येत होती व अनुदान राज्याच्या शिफारशीनुसार संस्थांना परस्पर देण्यात येत होते. तथापि, केंद्राच्या नवीन “स्वाधारगृह योजना २०१५” च्या मार्गदर्शक सूचनानुसार या योजनेसाठी ६०% केंद्र हिस्सा व ४०% राज्य हिस्सा असा Funding Pattern असणार आहे. यानुसार सदर केंद्र पुरस्कृत नवीन “स्वाधारगृह योजना २०१५” राज्यात कार्यान्वित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

वरील पार्श्वभूमीवर राज्यातील निराधार, निराश्रित, नैसर्गिक आपत्तीत / कौटुंबिक हिंसाचारामध्ये बेघर झालेल्या महिलांच्या पुनर्वसनासाठी केंद्र शासनाने त्यांच्या दिनांक २७.०६.२०१६ च्या पत्रानुसार पुरस्कृत केलेली “ नवीन स्वाधारगृह योजना २०१५ ” राज्यात ६०:४० या केंद्र : राज्य प्रमाणात सन २०१५ पासून कार्यान्वित करण्यास या आदेशान्वये शासकीय मान्यता देण्यात येत आहे.

२. केंद्र पुरस्कृत नवीन “स्वाधारगृह योजना २०१५” संदर्भात केंद्राच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार राज्यातील निराधार, निराश्रित, अनैतिक व्यापारातून मुक्त केलेल्या महिलांसाठी निवासी व्यवस्था, संगोपन, प्रशिक्षण आणि पुनर्वसनाच्या सुविधा देऊन त्यांना सामाजिक व आर्थिकदृष्ट्या आधार देणे हा या योजनेचा उद्देश आहे. या योजनेतर्गत अडचणीत सापडलेल्या महिलांना तसेच कौटुंबिक संघर्षामधील पीडित महिलांना व त्यांच्या

बालकांना अन्न, वस्त्र, निवारा व वैद्यकीय मदत, कायदेविषयक समुपदेशन तसेच हेल्पलाईनद्वारे मार्गदर्शन व समुपदेशन करण्यात येणार आहे.

अ) योजनेंतर्गत लाभार्थी :-

या योजनेंतर्गत १८ ते ६० या वयोगटातील खालील पीडित महिलांना महिलेच्या १८ वर्षे वयापर्यंतच्या मुली व ८ वर्षे वयापर्यंतचे मुलगे यांना स्वाधारगृहामध्ये प्रवेश दिला जाईल.

१. विधवा महिला, कुटुंबाने दुर्लक्षित केलेल्या सामाजिक व आर्थिक पाठिंब्याशिवाय राहणाऱ्या महिला.
२. नैसर्गिक आपत्तीमध्ये बेघर झालेल्या महिला.
३. कुटुंबाने आधार काढून घेतलेल्या अपराधी महिला.
४. कौटुंबिक हिंसाचारात बळी पडलेल्या बेघर महिला.
५. अनैतिक व्यापारातून मुक्त केलेल्या HIV / AIDS बाधित बेघर महिला. (तथापि, अनैतिक व्यापारातून सुटका केलेल्या महिलांना प्रथमतः उज्वला योजनेअंतर्गत लाभ देण्यात येईल.)

आ) योजनेअंतर्गत लाभ देण्याचे निकष :-

- १) केंद्र शासनाच्या नवीन स्वाधार योजनेच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार १८ ते ६० वयोगटातील कौटुंबिक हिंसाचारास बळी पडलेल्या बेघर स्त्रियांना जास्तीत जास्त एक वर्षापर्यंत प्रवेश दिला जाईल. अन्य प्रवर्गातील विधवा परितक्त्या बेघर स्त्रियांना जास्तीत जास्त ३ वर्षापर्यंत स्वाधारगृहात प्रवेश देण्यात येईल. तथापि, अशा महिलेसाठी अन्य पर्याय उपलब्ध नसल्यास तिच्या वास्तव्याच्या कालावधी वाढविण्यात येईल.
- २) ५५ वर्षे वयापेक्षा जास्त वयाच्या स्त्रिया जास्तीत जास्त ५ वर्षे वयापर्यंत स्वाधारगृहात राहू शकतील. तदनंतर त्यांना सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या संजय गांधी निराधार योजनेअंतर्गत लाभ देण्यात येतो. त्यामुळे त्यांना शासनाच्या नवीन स्वाधारगृह योजनेअंतर्गत लाभ अनुज्ञेय राहणार नाही.
- ३) या योजनेअंतर्गत प्रवेशित पीडित महिलेच्या १८ वर्षे वयापर्यंतच्या मुली व ८ वर्षे वयापर्यंतचे मुलगे स्वाधारगृहात त्यांच्या मातेसोबत आश्रय घेऊ शकतात. याकरीता केंद्राच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार स्वाधारगृहात प्रवेशित महिलेसाठी दरमहा रु १३००/- प्रमाणे अन्न, वस्त्र इ. साठी अनुदान दिले जाते. तसेच वैद्यकीय खर्चासाठी दरमहा रु. १७५/- प्रमाणे व पॉकेटमनी म्हणून दरमहा रु. १००/- इतकी रक्कम देय राहिल. तसेच पीडित महिलेच्या पुनर्वसनासाठी कौशल्य विकास कार्यक्रमांतर्गत व्यवसायिक प्रशिक्षण देण्याकरीता वार्षिक रु. १८००/- प्रति प्रवेशित इतके अनुदान अनुज्ञेय राहिल. तसेच पीडित महिलेसोबत असणाऱ्या मुलांसाठी या योजनेंतर्गत केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार संबंधित महिलेस देय असणाऱ्या रक्कमेच्या २/३ इतकी रक्कम अनुज्ञेय राहणार आहे.
- ४) पीडित महिला स्वेच्छेने नातेवाईकांकडे राहू इच्छित असेल, तर तिला अन्य ठिकाणी निवारा शोधून राहण्याची मुभा असेल तसेच तिला राज्य शासनाच्या सुधारित माहेर योजनेचा व कौशल्य विकास योजनांचा लाभ १ वर्षापर्यंत देय राहिल.

- ५) पीडित महिलेस शासनाच्या अन्य कोणत्याही योजनेंतर्गत लाभ मिळत असल्यास तिला सदर स्वाधारगृह योजनेअंतर्गत लाभ अनुज्ञेय होणार नाही.
- ६) सदर योजनेअंतर्गत स्वाधारगृहात प्रवेशित पीडित महिलांसाठी त्यांच्या २ महिन्यांच्या वास्तव्यानंतर त्यांना शासनाच्या कौशल्य विकास कार्यक्रमांतर्गत किमान ३ ते कमाल ६ महिन्यांच्या कालावधीसाठी व्यावसायिक प्रशिक्षण घेणे आवश्यक आहे

ई) योजनेचे स्वरूप :-

सदर योजनेंतर्गत खालील शासकीय / निमशासकीय संस्था / स्वयंसेवी संस्थांना ३० प्रवेशितांच्या क्षमतेचे स्वाधारगृह सुरु करण्यासाठी सहाय्यक अनुदान अनुज्ञेय आहे.

- १) राज्य शासनाचा महिला व बाल विकास विभाग.
- २) राज्य शासनाची महामंडळे / सहकारी संस्था.
- ३) केंद्रीय किंवा राज्य शासनाच्या स्वायत्त संस्था.
- ४) स्थानिक स्वराज्य संस्था / महानगरपालिका / नगरपालिका / पंचायत राज तसेच सहकारी संस्था.
- ५) नोंदणीकृत प्रचलित कायद्याच्या अंतर्गत नोंदणीकृत असलेल्या सार्वजनिक विश्वस्त संस्था.
- ६) महिला कल्याण / सामाजिक क्षेत्रात काम करणाऱ्या नोंदणी अधिनियम १९६१ किंवा तत्सम कायद्यांतर्गत नोंदणीकृत स्वयंसेवी संस्था.

❖ टिप:- वरील ५ व ६ येथे नमूद केलेल्या इच्छुक स्वयंसेवी संस्थांसाठी खालीलप्रमाणे अटी व शर्ती लागू राहतील :-

- अ) स्वाधार योजना राबविण्यास इच्छुक संस्था नोंदणी अधिनियम १९६१ अंतर्गत नोंदणीकृत असावी व संस्थेचे स्वतंत्र घटनापत्रक व त्यात संचालक मंडळाचे अधिकारी, कर्तव्य व जबाबदारी यांचा स्पष्टपणे उल्लेख असावा.
- आ) स्वाधार योजना राबविणारी संस्था व्यक्तीच्या / संस्थेच्या वैयक्तिक फायदयासाठी कार्यरत नसावी.
- इ) संबंधित संस्थेस महिला कल्याण व सामाजिक क्षेत्रातील किमान ५ वर्ष काम करण्याचा अनुभव असावा.
- ई) संस्थेची आर्थिक परिस्थिती चांगली असावी. काही कारणास्तव शासनाचे अनुदान मिळण्यास विलंब झाला तरीही स्वाधारगृहाचा खर्च करण्यास संस्था आर्थिकदृष्ट्या सक्षम असावी. याकरीता संस्थेच्या नावे किमान रु. १५ लक्ष इतकी रक्कम बँकेत मुदत ठेव म्हणून असणे गरजेचे आहे.
- उ) सदर योजना राबविण्यासाठी इच्छुक संस्था त्याच जिल्ह्यातील असावी.
- ऊ) सदर संस्था निती आयोगाच्या पोर्टलवर नोंदणीकृत असावी.
- ऋ) सदर योजना राबविण्यासाठी संस्थेकडे नवीन स्वाधारगृह योजना २०१५ च्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार संस्थेकडे ३० प्रवेशितांची क्षमता असलेल्या एका स्वाधारगृहासाठी केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार खालीलप्रमाणे प्रशिक्षित कर्मचारी वर्ग असावा.

(रु.हजारात)

अ.क्र.	पदनाम	पदसंख्या	मानधन (प्रती महिना)	वार्षिक
१	निवासी अधीक्षक	१	१२,०००	१,४४,०००
२	समुपदेशक	१	१०,०००	१,२०,०००
३	कार्यालय सहायक तथा डीईओ	१	८०००	९६,०००
४	वैद्यकीय अधिकारी (अर्धवेळ)	१	६०००	७२,०००
५	सुरक्षा रक्षक /पहारेकरी	२	१०,०००	१,२०,०००
एकूण		६	४६,०००	५,५२,०००

त्याचप्रमाणे ५० प्रवेशितांची क्षमता असलेल्या एका स्वाधारगृहासाठी खालीलप्रमाणे संस्थेच्या स्वतःच्या मालकीची किंवा कमीतकमी ३ वर्षांच्या कालावधीसाठी भाडेपट्टीवर (Lease) वर घेतलेली जागा असावी. तसेच संस्थेत खालीलप्रमाणे साधन सामुग्री व व्यवस्था असणे आवश्यक आहे.

- ✓ पुरेशा खोल्या (प्रति प्रवेशित ८ स्क्वे.मी.)
- ✓ एक ५० चौ.स्क्वे.मी. सामायिक खोली / डॉर्मिटरी
- ✓ एक ८० चौ.स्क्वे.मी. भोजनगृह /सभागृह
- ✓ पुरेशा न्हाणीघर व शौचालय (३ प्रवेशितांमध्ये १)
- ✓ शक्य असल्यास वॉर्डनसाठी निवासस्थान
- ✓ रुग्णांसाठी खोली (९.६० स्क्वे.मी. ची १ खोली)
- ✓ १० फुट ऊंचीची कुंपण भित्त
- ✓ ६० स्क्वे.मी. क्षेत्रफळाचे पाळणाघर
- ✓ सी.सी.टीव्ही कॅमेरा

इ) नवीन “स्वाधार” योजनेतर्गत स्वयंसेवी संस्थांना खालील १ किंवा सर्व बाबींसाठी सहाय्यक अनुदान देय ठरेल :-

- १) राज्य शासन / शासकीय, निमशासकीय संस्था / स्थानिक स्वराज्य संस्था/ महानगरपालिका / नगरपालिका यांना स्वाधारगृहाच्या इमारतीच्या बांधकामासाठी अनुदान देण्यात येईल.
- २) भाडेपट्टीवर स्वाधारगृह चालविण्यासाठी भाड्यापोटी येणारी रक्कम.
- ३) स्वाधारगृहाच्या नियोजनासाठी कर्मचाऱ्यांचे मानधन इ. साठी येणारा आवर्ती / अनावर्ती खर्च.
- ४) प्रवेशितांना अन्न, वस्त्र, वैद्यकीय मदत इ. साठी येणारा खर्च.

५) प्रवेशितांच्या कायदेविषयक समुपदेशन / प्रशिक्षण / हेल्पलाईन सुविधा इ. वर येणारा खर्च.

ई) नवीन “स्वाधार” योजनेसाठी प्रस्ताव सादर करण्याची प्रक्रिया :-

- १) नवीन स्वाधार योजनेतर्गत कार्यरत संस्थांनी संबंधित जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांच्या तपासणी अहवालासह आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे यांना प्रस्ताव सादर करावा.
- २) प्राप्त झालेला प्रस्ताव केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनामधील अटी व शर्तीप्रमाणे परिपूर्ण असल्याबाबत आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे यांनी खात्री करावी व स्वयंस्पष्ट शिफारशीसह प्रस्ताव शासनास सादर करावा.
- ३) शासनास प्राप्त प्रस्ताव संबंधित कक्ष अधिकारी / उप सचिव यांच्यामार्फत तपासण्यात येवून सदरचे प्रस्ताव सचिव, महिला व बाल विकास यांच्या अध्यक्षतेखाली गठीत करण्यात आलेल्या राज्य प्रकल्प मंजूर समिती (Project Sectioning Committee) यांच्याकडे मान्यतेसाठी सादर करावा.
- ४) राज्य प्रकल्प मंजूर समितीने (Project Sectioning Committee) मंजूर केलेल्या प्रस्तावांची अनुदानासाठी केंद्र शासनाकडे शिफारस करण्यात यावी. केंद्र शासनाकडून मंजूरी मिळालेले प्रस्ताव अनुदान मंजूरीसाठी ग्राह्य धरण्यात यावेत.
- ५) सदर योजनेअंतर्गत अनुदान मंजूर करण्यात आलेल्या स्वयंसेवी संस्थांची नावे आयुक्त, महिला व बाल विकास , पुणे यांच्यामार्फत शासनाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात येतील.
- ६) सदर योजनेतर्गत मंजूर अनुदानाची रक्कम संबंधित स्वयंसेवी संस्थेच्या बँक खात्यामध्ये DBT थेट जमा करण्यात येईल.

उ) नवीन “स्वाधार” योजनेतर्गत केंद्र शासनाच्या निकषानुसार राज्यस्तर / जिल्हास्तरावर खालीलप्रमाणे समित्या गठीत करण्यात येत आहेत.

१) राज्य प्रकल्प मंजूर समिती-

सचिव, महिला व बाल विकास विभाग	-	अध्यक्ष
आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे	-	सदस्य
उपसचिव, महिला व बाल विकास विभाग	-	सदस्य
उपसचिव, वित्त विभाग	-	सदस्य
उपसचिव, कामगार विभाग	-	सदस्य
उपआयुक्त (महिला विकास)	-	सदस्य सचिव

२) राज्य स्तरावर नियंत्रण कमिटी-

सचिव, महिला व बाल विकास विभाग	-	अध्यक्ष
सह सचिव, महिला व बाल विकास मंत्रालय, नवी दिल्ली	-	सदस्य
आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे	-	सदस्य
मान्यता प्राप्त त्रयस्थ स्वयंसेवी संस्थेचा प्रतिनिधी-	-	सदस्य

उपआयुक्त (महिला विकास) - सदस्य सचिव

३) जिल्हा स्तरावर नियंत्रण कमिटी-

जिल्हाधिकारी	-	अध्यक्ष
मुख्य वैद्यकीय अधिकारी	-	सदस्य
पोलीस अधीक्षक	-	सदस्य
जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी	-	सदस्य
जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरणाचा एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
स्थानिक स्वराज्य संस्था/ महानगरपालिका/ नगरपालिका यांचे एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
अध्यक्षांच्या मान्यतेने जिल्हास्तरावरील एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी	-	सदस्य सचिव

(वरीलपैकी दोन महिला सदस्य असणे आवश्यक आहे.)

वरील समितीच्या आवश्यकतेनुसार व वर्षातून कमीत कमी दोन बैठका घेण्यात येतील. तसेच प्रकल्प मंजूर समितीने व केंद्र शासनाने मान्यता दिलेल्या प्रस्तावांच्या संख्येच्या प्रमाणात दर वर्षात केंद्र शासनाकडे निधीची मागणी करण्यात येईल. राज्य प्रकल्प मंजूर समितीने मान्यता दिलेल्या संस्थांची दर ६ महिन्यांनी त्रयस्थ स्वयंसेवी संस्थाकडून तपासणी करण्यात येईल. (Third Party Inspection) सदर तपासणी अहवालातील शिफारशीनुसार तसेच केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार पुढील अनुदान वितरीत करण्याची कार्यवाही करण्यात येईल.

३. यासंदर्भात आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे यांनी सदर नवीन स्वाधार योजनेअंतर्गत मान्यताप्राप्त संस्थांची त्रयस्थ संस्थांकडून तपासणी (Third Party Inspection) करण्यासाठी १०-१२ संस्थांचे पॅनल तयार करावे. व त्यानुसार पॅनलमधील कोणत्याही स्वयंसेवी संस्थेस तपासणी करण्याचे आदेश देवून त्याबाबतचा पुर्तता अहवाल वेळोवेळी शासनास सादर करावा. याअनुषंगाने नवीन स्वाधार योजनेंतर्गत जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांनी सादर केलेला तपासणी अहवाल व त्रयस्थ संस्थाकडून प्राप्त अहवाल यामध्ये विसंगती आढळल्यास राज्य प्रकल्प मंजूर समितीच्या शिफारशीनुसार संबंधीत अधिकाऱ्यांवर चौकशीनंतर जबाबदारी निश्चित करण्यात येईल.

४. केंद्र शासनाच्या नवीन स्वाधार योजना २०१५ च्या निकषानुसार सदर योजनेअंतर्गत प्रत्येक जिल्हयासाठी एक स्वाधारगृह व राज्यातील ४० लाखांपेक्षा अधिक लोकसंख्या असलेल्या जिल्हयांमध्ये आवश्यकतेप्रमाणे दोन स्वाधारगृहे कार्यान्वित करण्यात येतील. तसेच शक्यतो असे केंद्र तालुक्याच्या ठिकाणी कार्यान्वित करण्यात यावे.

५. केंद्र शासनाच्या नवीन स्वाधार योजना २०१५ साठी **आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे यांना या योजनेचे** राज्यस्तरावरील **संनियंत्रक अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात येते आहे.** त्यांनी केंद्र शासनाच्या महिला व बाल विकास मंत्रालय, नवी दिल्ली यांच्यामार्फत वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार आवश्यक ती कार्यवाही करावी.

६. केंद्र पुरस्कृत नवीन स्वाधार योजना २०१५ साठी येणारा खर्च केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार करण्यात यावा. व याबाबतचे लेखे स्वतंत्र ठेवून खर्चाचा उपयोगिता प्रमाणपत्र इत्यादीचा तपशील वेळोवेळी केंद्र शासनाच्या संबंधित मंत्रालयाकडे व या विभागाकडे पाठविण्याची दक्षता आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे यांनी घ्यावी.

७. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक क्रमांक २०१८०३२७१२४६२५९६३० असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

(स्मिता निवतकर)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रति,

१. मा.राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
२. मा.अध्यक्ष/ उपाध्यक्ष/ सदस्य, विधानसभा / विधानपरिषद, विधानमंडळ, मुंबई.
३. मा.मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
४. मा.मंत्री, नियोजन / वित्त विभाग यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
५. मा.मंत्री, /मा.राज्यमंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
६. मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य
७. सर्व विभागांचे अप्पर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, मंत्रालय, मुंबई
८. सचिव, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
९. आयुक्त, महिला व बाल विकास आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
१०. उपआयुक्त, (महिला विकास) महिला व बाल विकास आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
११. सर्व विभागीय उपआयुक्त, महिला व बाल विकास (आयुक्तालयामार्फत)
१२. सर्व जिल्हाधिकारी (आयुक्तालयामार्फत)
१३. सर्व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी, (आयुक्तालयामार्फत)
१४. सर्व कार्यासने, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१५. निवड नस्ती, का-२